

هنر اندهیه

سلیمان سعید آبادی

(عضو هیأت علمی دانشگاه بوعلی سینا)

صمد نجارپور جباری

(عضو هیأت علمی دانشگاه هنر اصفهان. دکتری پژوهش هنر دانشگاه شاهد)

عاطفه شفیعی

(عضو هیأت علمی دانشگاه سمنان)

هنر تذهیب

مؤلف: سلیمان سعیدآبادی، صمد نجارپورجباری، عاطفه شفیعی،

[به سفارش] پژوهشکده هنرهای سنتی - اسلامی اصفهان

ناشر: سازمان فرهنگی - تفریحی شهرداری اصفهان

ویراستار: نسرین مهرمحمدی (مؤسسه فرهنگی کلک آوید پارس)

صفحه آرا: معصومه دهقانی (مؤسسه فرهنگی کلک آوید پارس)

طرح جلد: سیما تصویر سپاهان

لیتوگرافی: سراج

چاپ و صحافی: مجتمع چاپ رضوی

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۳۲-۲۵۵-۶

چاپ اول: بهار ۱۳۹۵

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۱۵۰۰۰۰ ریال

موزه عمارخانه شاهي
مرکز مطالعات فرهنگ عامه اصفهان

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
پژوهشکده هنرهای سنتی - اسلامی

سرشناسه: سعیدآبادی، سلیمان، ۱۳۴۲ -

عنوان و نام پدیدآور: هنر تذهیب / سلیمان سعیدآبادی، صمد نجارپورجباری، عاطفه شفیعی؛

[برای] پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، پژوهشکده هنرهای سنتی - اسلامی - اصفهان

مشخصات نشر: اصفهان: سازمان فرهنگی تفریحی شهرداری اصفهان، ۱۳۹۵.

مشخصات ظاهری: ۱۴۴ ص: مصور.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۳۲-۲۵۵-۶

وضعیت فهرست نویسی: فیا

موضوع: تذهیب - ایران

موضوع: تذهیب ایرانی

موضوع: تذهیب

موضوع: نقاشی

شناسه افزوده: نجارپورجباری، صمد، ۱۳۵۰

شناسه افزوده: شفیعی، عاطفه، ۱۳۶۳

شناسه افزوده: سازمان فرهنگی تفریحی شهرداری اصفهان

شناسه افزوده: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، پژوهشکده هنرهای سنتی - اسلامی

رده بندی کنگره: ۳۲۴۱ND/س ۹۵۷/۱۳۹۵

رده بندی دیویی: ۷۴۵/۶۷۰۹۵۵

شماره کتابشناسی ملی: ۴۱۱۹۱۰۱

فهرست مطالب

۶.....	سین ناشر.....	
۹.....	دوره هشتاد و نه هنرهای سنتی - اسلامی.....	
۱۳.....	متافیزیک رنگ در کتاب آرایی اسلامی.....	فصل اول
	مفاهیم فرشته در قرآن و حج البلاغه و تجلی آن در نگارگری و قالی‌های ایران	فصل دوم
۳۹.....	عصر صفوی.....	
۶۵.....	ویژگیهای تذهیب کتاب‌های رسمی دوره قاجار.....	فصل سوم
	راهکارهای عملی برای ارتقاء جایگاه تذهیب و مفهوم نقش‌مایه‌های نگارگری	فصل چهارم
۱۴۳.....	در آثار معاصر.....	

سخن ناشر

به نام خدا

م که ایده به دیدار دوست کردم باز چه شکر گویمت ای کارساز بنده نواز

برای اصفهان گفتن و از اصفهان سرودن، امری نیست که تنها ما ساکنان این شهر برگ، به آن تعلق خاطر داشته باشیم. اصفهان شهر دنیاست؛ شهر تمام مردم دنیا. اما برای سیار سیاحان خارجی در طول سالیانی که از عمر این شهر کهن می‌گذشت و تعلق خاطرشان، از طبیعت به واقع بی‌همتایش گرفته تا صنعت و هنر مردمان حردمنش که دست‌مایهٔ خلق آثار ارزشمندی از سفرنامه تا نقاشی و عکس شده، بود و گاهی بر این ادعاست. برخی از زیباترین جلوه‌های هنر بومی و دیرین ایران را می‌توان در آثار هنرمندان صنایع دستی و معماری و شهرسازی اصفهان دید.

اصفهان در دوران‌هایی چهرهٔ رنگین و پرشاد داشته و بسیار زمان‌ها روزگار ناخوشی به خود دیده، اما همیشه اصفهان بوده است. چرا که در گذر زمان، جوهر و گوهر خود را ثابت نگه داشته و همواره مثال کامل شهر اسلامی بوده است. این شهر با درهم آمیختگی جلوه‌ها و حرکات فرهنگی گوناگون از دین و دنیا و هنر و حرفه و فرهنگ و صنعت، تاریخی برای خود ساخته که می‌توان آن را مکتب اصفهان یا نهضت هنری اصفهان نامید. مروری بر وجوه اصلی هنر اصفهان نشان می‌دهد جمال و جلال هنر دوران اسلامی را با همه ظرافت‌ها و خلق صور پرلطف و ریزنگاشت آن در انواع شاخه‌های هنرهای اسلامی می‌توان در آثار هنرمند اصفهانی دید. روح باطن‌بین و اندیشه اشراقی اسلامی که آفرینش را تجلی‌گاه حق تلقی

می‌کند و جهان را در پرتو حسن الهی درمی‌یابد، شهر را محل تجلی این نور الهی می‌داند و معمار ایرانی، این شهر، یعنی اصفهان را در پرتو این نور و برای انعکاس آن ساخته است. هنرمند مسلمان با الهام از آیات و حیانی، صورت‌ها و شکل‌ها و طرح‌ها و نقش‌های ظریفی در شاخه‌های مختلف هنر ایرانی می‌سازد که آن را می‌توان بیان هنرمندانه همان معرفت و هستی‌شناسی قرآنی دانست که عمیقاً استوار بر وحدانیت، وحیانیت و حقانیت قرآنی است. بازخوانی این آثار و آشنایی با خالق آنها و روش کارشان، دعوت به تعمق برای بازگشت به پیشینه هنر اصفهان است برای ساختن فردا در خور شهر اسلامی.

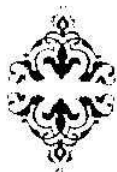
از همین رو، سازمان فرهنگی تفریحی شهرداری اصفهان به‌عنوان یکی از کوشندگان مهم فرهنگی شهر، همواره در تلاش بوده تا در کنار انجام مأموریت‌های محوله، به ثبت و ضبط آثار مکتوب فرهنگی همت گمارد و بتواند نقش هرچند اندک خود را در پیشبرد اهداف فرهنگی ایران اسلامی ارائه کند. لذا با توجه به فعالیت‌ها و تلاش‌های پژوهشکده هنرهای سنتی - اسلامی، بر آن شدیم تا به جهت حفظ و حراست و تبیین جلوه‌های فرهنگ و هنر و صنعت و بن‌مایه‌های زیست‌بومی شهر، راه مشترکی را با کمیته مردمی مکتوب‌سازی و نشر برخی از این پژوهش‌های ارزشمند، با پژوهشکده هنرهای سنتی - اسلامی همراه شویم. این همراهی و همکاری، سبب می‌شود این اطلاعات ارزشمند در حوزه هنر و معماری و شهرسازی اصفهان که دانستنش از وضعیت زندگی امروزی شهری است، در اختیار مخاطبان بیشتری قرار گیرد و افراد بیشتری را از زیست‌بوم فرهنگی شهر اصفهان آگاهی بخشد. به همین خاطر، ساختار و قالب این آثار مکتوب هنری که دربرگیرنده هنرهای بومی، صنایع قدیمی و به‌طور کلی، جلوه‌های فرهنگی شهر اصفهان است، به گونه‌ای

موجز و مختصر به زیور طبع آراسته شده است. این ساختار کمینه که هم قالب و هم محتوا را شامل می‌شود، موجبات دسترسی بیشتر این مطالب را فراهم می‌آورد که هم می‌تواند شهروندان اصفهانی را شامل شود و هم گردشگران و مهمانان غیر اصفهانی را. امید آنکه این اهتمام، تأمین‌کننده اهداف متولیان امر را استای تقویت بُن‌مایه‌های هویتی شهروندان اصفهانی و بالطبع، آگاهی‌یابی به ایشان و نیز گردشگران داخلی و خارجی بوده باشد.

در بیان، وابسته خود می‌دانم از تلاش‌های عزیزانمان در پژوهشکده هنرهای سنتی - اسامی که رسمت پژوهش و گردآوری این اطلاعات ارزشمند را بر عهده داشته‌اند، بسیار گزاف بگویم و تداوم این تلاش گران‌قدر و ارزشمند را از خدای منان خواستارم. هم‌کارانم در سازمان فرهنگی تفریحی شهرداری نیز سپاس بسیار دارم که هم‌بلکشان را پیگیری نشر و پخش این آثار ارزشمند، ستودنی است.

علی‌اکبر بقایی

مدیرعامل سازمان فرهنگ و تفریح شهرداری اصفهان

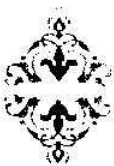

مقدمه پژوهش‌های هنرهای سنتی-اسلامی

جایگاه جامع هنر در زندگی آدمی، موضوعی نو و بدیع نیست. آدمیان از اولین روزهای حیات خود در کرهٔ خاکی، هنر را همچون جزئی جدانشدنی از زندگی خویش دانسته و بر آن بهره گرفته‌اند. گاه اندیشه‌های خویش را در قالب آن متجلی ساخته و زمانی طراوت، شادابی و تحرک را به واسطهٔ آن جست‌وجو کرده و هرچه از این باب بیشتر بهره گرفته‌اند، فاصلهٔ خویش را با جهل و نادانی و زندگی حیوانی بیشتر ساخته‌اند.

این وجه تمایز انسان و حیوان موجب شده تا آنان که از هنر، حظ افزون‌تری برده‌اند، بیشتر از دیگران تمجید شوند. اینک می‌توان هنر را از در دیوار زندگی آدمیان جدا کرد؛ زیرا روح و اندیشهٔ آنان نیز با مفاهیم هنری آمیخته است و هر جامعه‌ای که در این جهت ارتقا بیشتری یافته باشد، از روح والای انسانی بالاتری برخوردار است.

در این میان، پژوهش در حوزهٔ هنر و ابعاد مختلف آن، یکی از مؤلفه‌های اساسی جوامع پیشرفته است تا به کمک آن، ساختارهای اجتماعی با بهره‌گیری افزون‌تر از هنر بتوانند تجارب پیشینیان را باز شناخته و به آیندگان منتقل کنند.

جامعه ایران با ورود اسلام، هویت دگرگونی می‌یابد و لطافت، ظرافت و نازکی خیال را با اندیشه و فکرت الهی درمی‌آمیزد و برترین شاهکارهای هنری را می‌آفریند. چنین مثنوی و روشی در معماری و کالبدهای شهری متجلی می‌شود و رنگ و رخسار اشیا، ابزارها و حتی پوشش آدمیان را نیز دربرمی‌گیرد. از این روست که صنایع دستی با هنر می‌آمیزد و فرم‌های هنری بر پارچه‌ها و لباس‌ها خودنمایی می‌کند. در شعر و کلام آدمیان نیز جلوه‌ای نمادین و بی‌پایانندنی می‌یابد و هنر با بندبند اجزا و تک‌تک افعال، اقدامات و حرکات اندیشه‌ها، آدمی عجین می‌شود.

بر همین مبناست که هنر اسلامی هویت متفاوتی دارد؛ چراکه اندیشه‌های ناب اسلامی، خاستگاه، مبنای و والات و والا دارد و قرآن به‌عنوان منبع وحی، خود اوج هنر است و هنرآفرین. هرچه روح با اندیشه‌های والای وحیانی آمیخته‌تر باشد، هنر برگرفته از آن، سبع و حیانی، ماندگارتر و تأثیرگذارتر است. اینک برجسته‌ترین شاهکارهای معماری متعلق به مکان‌های اسلامی، به‌ویژه مساجد است و این ابنیه، گنجینه‌هایی است که جای جای آن با هنر آمیخته است.

خیال‌انگیزترین و پرمحتواترین اشعار و شاهکارهای ادبی، آن‌هایی است که بیشتر از مفاهیم قرآنی و الهی بهره گرفته‌اند، بدون شک، برجسته‌ترین آثاری که با دست آدمیان ساخته شده و برای زیباسازی اماکن مقدس ایجاد شده، انگیزه‌های درونی حاصل از نگاه قدسی در خلق آن تأثیر داشته است. شناخت این همه ظرایف، دقایق و توسعه و ترویج رویکردهای فنی، اجرایی و هنری، کاری است ارزشمند که مراکز پژوهشی توانمند باید در این عرصه، فعالیت مداومی داشته باشند. پژوهشکده هنرهای سنتی - اسلامی پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، با چنین رویکردی به

پژوهش در عرصه هنر می‌پردازد و جای خرسندی است که نهادهایی همچون سازمان فرهنگی - تفریحی شهرداری اصفهان، با عنایت به ظرایف علمی و تحقیقاتی مرتبط با فرهنگ، هنر، فناوری و معماری و آثار هویت‌بخش آن، برای تقویت بنیان‌های شهروندی و تأثیری که بر فرهنگ عمومی دارد، در تدوین و انتشار نتایج تحقیقات، اهتمام لازم را دارند. همکاری پژوهشکده هنرهای سنتی - اسلامی و سازمان فرهنگی تفریحی شهرداری اصفهان، مونه‌ای از هماهنگی میان نهادهای تحقیقاتی و اجرایی است.

در پژوهشکده هنرهای سنتی اسلامی پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، برای دستیابی به راهکارهای عملی بهره‌گیری از هنر و دانش پیشین در نیام معاصر، طرح‌های پژوهشی بسیاری سازماندهی و انجام می‌شود و با بهره‌گیری از توان علمی متخصصان و صاحب‌نظران و افراد باتجربه، نشست‌های علمی سازماندهی و برگزار می‌شود که حاصل بخشی از آن، اکنون با همکاری روشنفکران اصفهان، در اختیار علاقه‌مندان و پژوهشگران قرار دارد.

اثر حاضر که به همت جمعی از نوآموزان به رشته تحریر درآمده است، به موضوعاتی همچون رنگ در کتاب‌آرایی، ویژگی‌های تذهیب‌های دینی دوره قاجار، مفاهیم فرشته در قرآن و نهج‌البلاغه و تفسیر آن در نگارگری و قالی‌های دوره صفوی پرداخته و در بخش پایانی، راهکارهایی عملی برای ارتقاء جایگاه تذهیب و مفهوم نقش‌مایه‌های نگارگری در آثار معاصر ارائه شده است که امیدواریم جامعه هنری از آن بهره‌گیرد و در نظر آن مقبول افتد و متولیان امر پژوهش در این زمینه را از راهنمایی‌های ارزنده خویش بهره‌مند سازند.

در این مجال، از همه عزیزانی که در راه تألیف و انتشار این کتاب تلاش کرده‌اند، قدردانی می‌شود. همچنین مراتب قدردانی پژوهشکده را از همکاران پژوهشکده هنرهای سنتی - اسلامی، آقای دکتر صمد نجارپور جباری، خانم‌ها لیلا سرتیپ‌زاده و آزاده شاهینی و نیز از همکاران سازمان فرهنگی - تفریحی شهرداری اصفهان، آقای مهندس علی‌اکبر بقایی، آقای دکتر محمد عیدی، آقای مهندس حسن همتیان، آقای مهندس محمدعلی ایزدخواستی، آقای «ماهر» پیرایی، خانم آزاده ربیعی و خانم افسانه رضایی و نیز از خانم‌ها، نسریں محمدی و معصومه دهقانی که برای انتشار این اثر تلاش کردند، اعلام می‌داریم.

به‌طور قطع، مساهمت‌های پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، همچنین شهرداری اصفهان و متولیان این دو نهاد اثرگذار، امکان پژوهش و انتشار این اثر را ممکن ساخته است. به همین جهت از مسئولان و مدیران این دو مجموعه، کمال شکر و قدردانی را داریم.

دکتر عباس مقتدایی

رئیس پژوهشکده هنرهای سنتی - اسلامی

